

La percepció del coronavirus en l'humor gràfic: desinformació, menysteniment i qüestió de gènere

MARTÍ DOMÍNGUEZ¹

Departament de Teoria dels Llenguatges i Ciències
de la Comunicació de la Universitat de València

L'any 1721 hi hagué una epidèmia de verola a Boston. La malaltia la va transmetre un sol mariner infectat arribat a la ciutat. Tan sols en octubre d'aquell any moriren més de quatre-centes persones, aclaparades per aquelles pústules tan doloroses, que creixien tant a l'exterior com a l'interior del cos. Els metges volien inocular la població, però hi havia els seus ferotges detractors. La inoculació consistia essencialment a banyar un fil de cotó en el pus d'una ampolla infectada i, després de deixar-lo assecar, es posava en una ferida oberta del pacient. Els anti-inoculadors acusaven els metges de voler jugar a ser déus, decidint qui havia de viure i qui no. I, entre ells, un dels més fervorosos detractors era un jove anomenat Benjamin Franklin.

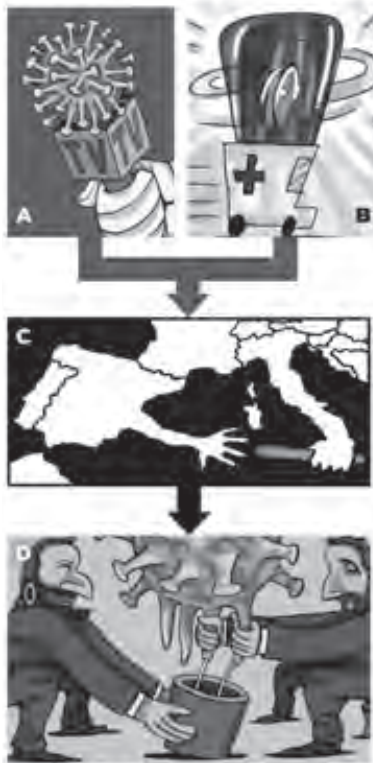
L'arribada d'una pandèmia sempre desconcerta la humanitat, que no sap ben bé com fer-li front. L'enemic invisible causa desassossec, i al caliu d'aquest creixen tota mena de veus enfrontades. Amb l'arribada de la COVID-19, també han abundat tota mena d'informacions, fins al punt que s'ha parlat d'*infodèmia*, per tal de definir totes les faules, notícies falses, tractaments dubtosos, que han circulat pels mitjans de comunicació. La comunitat científica ha intentat guiar la societat, però també ha manifestat els seus dubtes de com fer front a aquesta nova malaltia (comunicats de l'OMS confusos, afirmacions de Fernando Simón del tot errònies, etc.). Totes aquestes vacil·lacions han estat emprades per uns i altres per desautoritzar la tasca dels investigadors i per propagar tota mena d'opinions sensacionalistes.

En la meua presentació, faig un repàs a l'humor gràfic publicat durant els mesos de confinament, i estudie l'evolució conceptual de la pandèmia (Sapiña *et al.*, 2021). Aquest estudi analitza com la primera onada de la pandèmia es va reflectir

1. A/e: marti.dominguez@uv.es.

a través de l'anàlisi de 1.007 vinyetes publicades en diferents diaris de l'Estat espanyol, de gener a juny. Els resultats demostren que la crítica a la gestió política de la crisi sanitària ha estat la qüestió més freqüent. Les mesures de protecció contra el coronavirus, com el confinament, la higiene de mans i la distància social, també han estat un tema important. Tot i que al principi els dibuixants minimitzaven el risc, tan aviat com es va declarar l'estat d'alarma el principal punt d'atenció per als vinyetistes fou l'acció sovint contradictòria i tibant del govern i l'oposició (Fig. 1). L'anàlisi actual també reflecteix que tant les persones majors com els professionals de la salut, malgrat ser les principals víctimes de COVID-19, no són els actors més representats en la mostra. Alhora, les metgesses tenen un paper quasi anecdòtic.

FIGURA 1. *Evolució conceptual de la pandèmia en l'humor gràfic espanyol.*

Al principi s'acusa els mitjans de comunicació de sensacionalisme i de causar alarma, fins que arriba el confinament, i aleshores els polítics de dreta i ultradreta intenten traure rèdit de la crisi sanitària.

Aquesta darrera situació ens va animar a analitzar la presència de les dones entre les vinyetes estudiades i, en aquest cas, ampliar la mostra amb vinyetes d'arreu del món (Domínguez i Sapiña, 2021). Les dones representen el 70% dels treballadors sanitaris, per la qual cosa el seu paper ha estat —i continua sent— fonamental per abordar i gestionar l'actual esdeveniment de pandèmia causat pels coronavirus SARS-CoV-2. Tanmateix, lluny de ser una oportunitat per destacar la importància de les dones en el camp, la crisi sanitària, juntament amb les polítiques de bloqueig i les responsabilitats d'atenció, ha contribuït a augmentar la diferència de gènere. Per estudiar la representació de les dones professionals de la salut, vàrem analitzar finalment 401 vinyetes sobre la pandèmia COVID-19 amb treballadors sanitaris. La majoria representen els metges com a homes i el personal assistent com a dones, en papers subordinats als primers. La representació de les infermeres també es veu afectada per estereotips que no contribueixen a reflectir millor les funcions i les habilitats professionals de les dones en l'àmbit de l'atenció sanitària en l'actualitat.

D'aquesta manera, l'humor gràfic mostra com es perpetuen vells models comunicatius davant de l'arribada d'una pandèmia (Fig. 2). Primer, es minimitza

FIGURA 2. *Estereotips de gènere*

En aquesta vinyeta de Pierre Ballouhey (França), els doctors (tot homes) caminen al capdavant d'una desfilada amb pacients, mentre que les infermeres i els seus assistents (tot dones) els segueixen, vestint minifaldilles, i perpetuant estereotips de gènere.

l'abast d'aquesta, i després es culpa les autoritats sanitàries de no haver estat prou contundents en atallar el brot epidèmic. Per altra banda, es perpetuen vells models patriarcals, mostrant les metgesses i infermeres com a subalternes dels rols masculins, quan a hores d'ara la presència femenina als hospitals i centres de salut és majoritària.

Així doncs, la societat ha hagut de vèncer pors atàviques que en ple segle XXI, en ple segle de la informació, haurien d'haver estat molt més superades. Contràriament al que es podria pensar, l'accés a la informació (i el seu excés) ha generat més desinformació que altra cosa. La ciència s'ha hagut d'anar obrint espai contrarestant aquella allau de *fake news*, de mites i mala fe. Resulta descoratjador observar com encara, en moments d'urgència nacional, el pensament racionalista ha de traure cap salvant una invasió reaccionària i anticientífica que pensàvem periclitada, o almenys molt més controlada.

Benjamin Franklin, anys després de la pandèmia que va afectar Boston, va canviar de parer i es va convertir en un defensor de la vacuna i de la inoculació de la població. Malauradament, allò no va impedir que el seu fill de quatre anys morira a conseqüència d'un nou brot de verola (Best *et al.*, 2007). A Franklin sempre li va quedar el dubte de si hauria pogut salvar el seu fill si des d'un principi haguera defensat la inoculació. Estava ben peneït, com escrivia en la seua *Autobiografia*: «Vaig lamentar amargament durant molt de temps, i encara lamente, no haver-lo inoculat». De la mateixa manera, també es podria dir que sense tota aquesta *infodèmia* potser s'hauria pogut avançar de manera molt més eficient en el control de la pandèmia i s'haurien pogut salvar moltes més vides humanes. Perquè la desinformació causa molts morts i tots, com a ciutadans del segle XXI, hauríem de ser molt més responsables dels nostres actes.

BIBLIOGRAFIA

- BEST, M.; KATAMBA, A.; NEUHAUSER, D. (2007). «Making the right decision: Benjamin Franklin's son dies of smallpox in 1736». *Quality and Safety Health Care*, 16(6), p. 478–480.
- DOMÍNGUEZ, M.; SAPIÑA, L. (2021). «She-Coronavirus: How cartoonists reflected women health workers during the COVID19 pandemic». *European Journal of Women Studies* (en premsa).
- SAPIÑA, L.; LAFITA, I., i DOMÍNGUEZ, M. (2021). *Cry wolf! A historical chronicle of COVID-19 through Spanish cartoons*. IGI Publisher (en premsa).